

ALISHER NAVOIY ASARLARINI TARJIMA QILISHDAGI YUTUQ VA KAMCHILIKLAR

Abdurahmonova Muslima Fazliddin qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya: Mumtoz adabiyotimizning yirik vakili, mutafakkir va “g’azal mulkingning sultoni” deya e’tirof etilgan shoir Alisher Navoiy besh asrdan beri butun dunyoni o’z asarlari bilan maftun etib kelmoqda. Nafaqat O’rta Osiyo, balki Yevropaning qator mamlakatlarida ham ijodi o’rganib kelinayotgan shoirning asarlari turli shaxslar tomonidan xorijiy tillarga o’girilmoqda. So’nggi yillarda Navoiyshunoslikda badiiy tarjima sohasi ommalashib, uning asarlari butun dunyodagi mumtoz adabiyot ixlosmandlari qo’llariga yetkazilmoqda.

Maqolada Alisher Navoiy qalamiga mansub bo’lgan bir necha g’azallarning ingliz tilidagi namunalari tahlil qilingan bo’lib, xorijiy tillardagi ma’no go’zalliklari sharhlab berilgan. Bundan tashqari, hozirgi kunda badiiy tarjima bilan shug’ullanuvchilar duch kelayotgan muammolar keltirib o’tilgan.

Kalit so’zlar: Mahmud G’aznaviy, Shoh Ali bin Abdul Ali Nishopuriy, Alfred Kurella, “Majolis un-nafois”, “Farhod va Shirin”, kulliyot, “G’aroyib us-sig’ar”, Jomi Jam, Hizr, badiiy tarjima.

Abstract: Alisher Navoi, a great representative of our classic literature, a thinker and a poet recognized as the "sultan of ghazal property", has been charming the whole world with his works for five centuries. The works of the poet, whose work is being studied not only in Central Asia, but also in a number of European countries, are being translated into foreign languages by various people. In recent years, the field of literary translation has become popular in Navoi studies, and his works are being delivered to the hands of lovers of classic literature all over the world.

The article analyzes several examples of ghazals written by Alisher Navoi in English, and comments on the beauty of meaning in foreign languages. In addition, the problems faced by those engaged in literary translation are mentioned.

Keywords: Mahmud Ghaznavi, Shoh Ali bin Abdul Ali Nishopuri, Alfred Kurella, “Majolis un-nafois”, “Farhad and Shirin”, kulliyot, “G’aroyib us-sig’ar” (“Wonders of Childhood), Jamshid’s goblet, Hizr, literary translation.

O’zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandasi, milliy adabiyotimizni dunyoga mashhur etgan buyuk mutafakkir hamda davlat arboblardan biri – bu Alisher Navoiydir. Buyuk Temuriylar sulolasining so’nggi humkdori Husayn Boyqaro saroyida davlat rivoji uchun o’zining ulkan hissasini qo’shgan shoir davlat ishlari bilan birgalikda badiiy ijodni ham olib brogan hamda zamonasining eng muvaffaqiyatli asarlarini yaratgan. Hozirgi kunda dunyo bo’yicha eng ko’p so’z zaxirasiga ega muallifi, deya e’tirof etilgan Navoiy o’z asarlarida yigirma olti ming o’ttiz beshta so’zdan foydalanib, go’zal turkiy asarlar yaratgan. Nafaqat O’rta Osiyo, balki dunyoning boshqa mamlakatlarida ham asarlari qo’ldan-qo’lga o’tib kelayotgan bobokalonimiz ijodi kundan kunga barchaning e’tiborini o’ziga qaratmoqda.

Ma’lumki, hech bir millat adabiyoti boshqalarnikidan ajralgan holda rivojlana olmaydi. Ularning bir-biriga ta’siri orqali har ikkisi yanada boyib, yuksalib boradi. Ayni shu jihatlarni hisobga olgan holda, bugungi kunda har bir xalqning adabiy namunalari o’zga tillarga tarjima qilinib, kitobxonlarga yetkazilmoqda hamda bu orqali adabiyot shaydolari xorijiy mamalakatning yuksak namunalardan bilvosita bahramand bo’lmoqdalar. Hozirda g’azal mulkingning sultoni Alisher Navoiy ijodini o’rganish va tahlil etishga bo’lgan qiziqish ortib borayotganligi sababli shoir asarlari dunyoning turli tillariga tarjima etilib, omma e’tiboriga

taqdim etilmoqda. Tarixga nazar tashlansa, Navoiy asarlari XV asrdayoq turli tillarga tarjima qilingan, Jumladan, Mahmud Gʻaznaviy “Majolis un-nafois” tazkirasini birinchi bor fors-tojik tiliga oʻgʻirgan. Bundan tashqari, oradan yarim asr oʻtgach, Shoh Ali bin Abdul Ali Nishopuriy tomonidan xuddi shu asar yana bir marta fors-tojik tiliga tarjima qilingan. Zamonaviy davrda esa Navoiy asarlariga ilk marotaba fransuz olimlari qiziqish bildirilgan boʻlib, ushbu tilga tarjima qilingan. Turk adabiyoti tarjimonligi rivojlangani sari dunyoning turli nuqtasidagi olimlar ham Navoiy asarlarini mohirlik bilan oʻz ona tillariga oʻgʻira boshladilar. Geramaniyaning Berlin, Myunxen va Leypsig universitetlarida turkologiya boʻlimlari (XIX-XX asr) ochilishi munosabati bilan turk dunyosi adabiyoti namunalarini nemis tiliga oʻgʻirish ishlari yanada ommalashdi. M.Xartman, A.Kayzer, G.Flyugel, T.Benfey, X.Vamberi, D.Shuls, M.Gets, T.Mensel, X.Ritter, A.Kurella kabi tadqiqotchilar buyuk shoirning ijod namunalarini nemis tiliga mahorat bilan tarjima qildilar. Manbalarning guvohlik berishicha, 1946-yilda Alfred Kurella tomonidan “Farhod va Shirin” dostonining XVII bobi tarjimasi “Neue Welt” jurnalida eʼlon qilingan.

Yuqorida keltilgan maʼlumotlarga asoslangan holda aytish mumkinki, Alisher Navoiy asarlari, Oʻzbekiston yoki Oʻrta Osiyoda emas, balki Yevropaning yirik davlatlarida ham tadqiq etilib, turli asarlarning tarjimalari kitobxonlarga havola etilmoqda. Ammo mumtoz adabiyot namunalarini tarjima qilish, biz soʻzning ayni tildagi muqobilini topish ijodkordan katta badiiy hamda ilmiy mahorat talab etadi. Boisi, tarjima qilish jarayonida notoʻgʻri qoʻllangan har bir soʻz asarning mazmuniga taʼsir koʻrsatib, uning badiiy jozibasi yoʻqolishiga sabab boʻlishi mumkin. Misol tariqasida, “Jahon adabiyoti” jurnalida Alisher Navoiyning “Vah, necha jismimni...” deb boshlanuvchi gʻazalining inglizcha tarjimasi berilgan. Maʼlumki, ushbu gʻazal ijodkorning “Xazoyin ul-maoniy” kulliyoti birinchi devoni “Gʻaroyib us-sigʻar” ga kiritilgan. Mazkur gʻazal ingliz tiliga “Wow.....separation” deya oʻgʻirilgan. Vah soʻzi Navoiy asarlarida koʻproq “oh, oʻkinch, tashvish, afsus, ajab, ajabo” maʼnolarida keladi va gʻazalda ham aynan “e voh, attang, afsuslanish” maʼnolarini ifodalab kelmoqda. Muqobil variant sifatida berilgan “wow” soʻzi “qoyil qolish, hayratlanish” maʼnolarini oʻzida mujassam etadi. Mohiyatan olib qaraganda bu soʻzni ham qoʻllashga mumkin, lekin undov soʻzlarning ishlatilishidagi maʼno nozikliklari nuqtayi nazaridan, bu joyda “ach” variantini berish maqsadga muvofiq boʻladi. Ammo gʻazalning rus tilidagi tarjimasida ushbu undov soʻz “ax” shaklida berilgan hamda gʻazal maʼnosini toʻliq ochib berishda katta rol oʻynagan.[1] Bundan tashqari Navoiyning yana bir bayti quyidagicha tarjima qilinadi:

Not mentioning tryst, we spend life in torture of separation,
Perhaps, someday to be kind to us, separation does attempts.
(Vaslidin dam urmayin qilsak firoq ichra basar,
Shoyad oʻzin bizga bir kun mehribon etkay firoq.)

Mazkur baytdagi vasl, yaʼni visol soʻzi ingliz tiliga “tryst” shaklida tarjima qilinadi. Ingliz tilida bu soʻz “pinhona uchrashuv yoki diydor” maʼnolarida keladi. Gʻazalning butun mohiyatini tarjimaga singdirishning imkoni boʻlmasa-da, tarjimonlik puxtalik bilan amalga oshirilganini koʻrish mumkin.[2]

Alisher Navoiy gʻazallarini xorijiy tillarga oʻgʻirish orqali ushbu durdonalarni dunyoga tanitayotgan ijodkorlar talaygina. Ana shunday badiiy tarjimonlardan biri ham buyuk shoirning mashhur “Mubtalo boʻldum sanga” gʻazalini ingliz tiliga tarjima qilish orqali badiiy tarjimalar xazinasini boyitgan. Gʻazaldagi ushbu baytlar quyidagicha tarjima qilingan:

Jamshid’s goblet and Hizr’s water have become my bestow.
Hey, wine-server, leaving my high rank I’ve become your slave.[3]
(Jomi Jam birla Xizr suyi nasibimdur mudom,
Soqiyo, to tarki joh aylab gado boʻldum sanga.)

Keltirib o'tilganidek, g'azalning bu baytida ba'zi so'zlar deyarli aslicha qoldirilgan. Boisi "Xizr", "Jam" kabi birliklarning ingliz tilidagi ayni muqobil varianti yo'q. Bu so'zlar tarixiy shaxslarning ismlri bo'lganligi sababli ingliz tiliga ham aslidek o'girilgan.

Baytdagi "soqiyo" so'ziga to'xtalib o'tsak. Bu so'z zamonaviy o'zbek tilida "may quyib beruvchi" ma'nosiga to'g'ri keladi. Baytning inglizcha ko'rinishida ham ushbu so'z "wine-server" holatida kelib, aynan shu ma'noda qo'llanmoqda. Keyingi so'zlarga e'tibor qaratilsa, "tarki joh aylab" birikmasi "leaving my high rank" ("yuqori mansabimni tark etib") tarzida inglizchaga o'girilgan bo'lib, mutolaa qilajak kitobxon uchun tushunafli tarzda taqdim etilgan.

Navoiy qalamiga mansub "Ey nasimi subh" deb boshlauvchi g'azal ham ayni shu tarjimon tomonidan ingliz tiliga o'girilgan bo'lib, baytlardagi so'zlar va birikmalar asl ma'nosini saqlagan holda tushunarli tarzda ifodalab berilgan:

Hey dawn's breeze, of my state to my soul's beloved, tell,
With hyacinth curls, rosy faced, cypress figured love, tell. [4]

(Ey nasimi subh, ahvolim diloroming'a ayt.

Zulfi sunbul, yuzi gul, sarvi gulandoming'a ayt.)

Baytda "nasimi subh" so'zi "tong shabbodasi" ma'nosida qo'llanilgan bo'lib, u "dawn's breeze" shaklida ingliz tiliga o'girilgan. Keyingi qatoridagi "zulfi sunbul" birikmasi "hyacinth curls" holatida tarjima qilingan. Ma'lumki, "zulf" so'zi "ayollarning ikki chakkasidan tushirib qo'yilgan soch tutami, jamalagi" [5] ma'nosini anglatadi. Tarjimon ushbu birikma uchun ingliz tilidagi aynan shu ma'noda qo'llanuvchi so'zlarni qo'llab, baytning ma'nosi yo'qotilmasligini ta'minlagan. Bundan tashqari, ga'zalda radif bo'lib kelgan "ayt" so'zi tarjima shaklida ham qatorning so'nggida kelib, ohangdorlikni yuzaga keltirgan.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, hozirgi kunda tarjimonlar tomonidan badiiy adabiyot namunalari o'zga tillarga o'zining asl ma'nolarini yo'qotmagan hamda har bir kitobxon mutolaa qilgan vaqtda tushunarli bo'ladigan holatda tarjima qilib kelinmoqda. Ammo ta'kidlab o'tilganidek, ga'zalning asl namunalarida keltirilgan ba'zi so'zlarning xorijiy tillarda ayni muqobil shakli bo'lmaganligi bois bir qancha muammo hamda kamchiliklar ham kelib chiqishi tabiiy hol. Shu boisdan, tarjima qilingan har qanday namunalar ham mushtariylarga taqdim etilmasdan, ularni mutaxassislar tomonidan tahrir etilishiga jiddiy e'tibor qaratilmoqda, Zotan, mumtoz adabiyotimizning durdonalaridan bahramand bo'lishni istagan har kim xorijiy tillarda ham ularning tub ma'nolarini anglab yeta olsin.

Foydalanilgan adabiyotlar (references):

1. Fazliddinova S. Alisher Navoiy asarlarining tarjimalari tarixi. -T.: Miasto Przyszłości, 2022. – betlar 10-13
2. Xolliyeva G. Jahonga sochilgan durdonalar. -T.: Yangi O'zbekiston, 2023
3. Fozilov E. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. -T.: Fan, 1983
4. Fozilov E. Alisher Navoiy g'azallari tarjimasiga oid ayrim mulohazalar. -T.: Fan, 1983
5. Xolbekova B. Ma'nolar xazinasidan. -T.: Mashhur press, 2020. – betlar 10-11
6. Xolbekova B. Ma'nolar xazinasidan. -T.: Mashhur press, 2020. – betlar 18-19
7. O'zME. Birinchi jild. -T.:Toshkent, 2000. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Zulf>